

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2016 / Vol. XXXV / 1 / 119-136
Pregledni naučni rad
UDK: 343.541/.546(497.11)
364-787.7/.8

KRIVIČNOPRAVNI I KRIMINOLOŠKI ASPEKTI SEKSUALNOG NASILJA U REPUBLICI SRBIJI*

Nikola Vujičić*

Predmet ovog rada su krivičnopravni i kriminološki aspekti seksualnog nasilja, sa osvrtom na krivično delo silovanja i krivično delo nedozvoljene polne radnje. U prvom delu rada, dat je osvrt na krivična dela protiv polne slobode, odnosno na novine na međunarodnom planu, u kontekstu Istanbulske konvencije. Drugi deo rada, ujedno i najopširniji, posvećen je analizi statističkih podataka, odnosno komparaciji ovog oblika kriminaliteta u pojedinim evropskim državama, na osnovu podataka koji su objavljeni u poslednjem, petom izdanju Evropskog izvornika. U ovom delu rada, dat je i pregled aktuelne sudske prakse iz koje je uočljivo na koji način najviši sudovi u Republici Srbiji rešavaju pojedina sporna pravna pitanja. Viktimološkoj analizi, posvećen je poslednji deo rada, u kome je ukazano formalne i neformalne načine pružanja pomoći i podrške žrtvama seksualnog nasilja.

Osnovni cilj rada je da se da prikaz trenutnog stanja u Republici Srbiji, odnosno da se ukaže na osnovne probleme sa kojima se sudska praksa, ali i žrtve seksualnog nasilja, susreću. Takođe, komparativni pristup, omogućava da se sagledaju razmere ovog oblika nasilja na evropskom kontinentu, kao i da se sagledaju trendovi u pogledu vršenja seksualnih delikata.

KLJUČNE REČI: seksualni delikti / seksualno nasilje / statistika / sudska praksa / prevencija

* Ovim radom, zaokružena je autorova analiza seksualnih delikata, iz ugla krivičnopravnih i kriminoloških nauka, odnosno rad predstavlja celinu sa radom koji je objavljen u Zborniku br. 2/2015.

* E-mail: nikola.vujicic.law@gmail.com

1. UVOD

Seksualno nasilje je tema o kojoj je dosta pisano, a o kojoj je uvek moguće iznova raspravljati. Posmatrano sa naučne tačke gledišta, razlozi su višestruki, počev od vođenja stalnih rasprava u pogledu pola pasivnog subjekta, odnosno pola žrtve, zatim pogodnih mogućnosti za stvaranje sekundarne i tercijarne viktimizacije, te odnosa učinioca i žrtve, kao i doprinosa žrtve izvršenju krivičnog dela. Krivično delo silovanja i sa njim povezana krivična dela, koja se u kriminologiji označavaju kao seksualni delikti, ubrajaju se u grupu tzv. tradicionalnih (klasičnih) oblika nasilničkog kriminaliteta.

Premda krivična dela protiv polne slobode, kako ih označava zakonodavac Republike Srbije, prema podacima iz zvaničnih evidencija, predstavljaju nisko zastupljenu grupu u strukturi kriminaliteta, univerzalno je i konzistentno da su mnogi njihovi aspekti komplikovani i teški - teške su posledice koje pogađaju žrtve, žrtve se teško odlučuju da prijave viktimizaciju nastojeći da izbegnu skoro sigurne dopunske negativne efekte, teško je njihovo dokazivanje, a na učinioce ovih delikata, kako stvari za sada stoje, malo šta deluje sa zadovoljavajućim specijalno-preventivnim učinkom (Đorđević, Simeunović-Patić, 2015:228).

Krivično delo silovanja, kao centralno krivično delo, poslednjih godina karakteriše proces redefinicije i mada više nije sporno da žrtva (pasivni subjekt) može biti bilo koja osoba, bez obzira na pol, Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i domaćeg nasilja (CETS No.210) od 11. maja 2011. godine, otvara nova pitanja u pogledu razgraničenja krivičnog dela silovanja sa krivičnim delom nedozvoljene polne radnje, ali i pitanja (ne)postojanja pristanka žrtve.

Najčešće žrtve seksualnog nasilja su žene, a opšteprihvaćeno stanovište je da deca, adolescenti i mlađa punoletna lica predstavljaju posebno ranjivu kategoriju i u vezi sa njihovom zaštitom od ovog oblika nasilja, na međunarodnom planu je donet niz propisa kojima se štite njihova prava, u toku i po završetku krivičnog postupka. U ovom radu, biće analizirani podaci koji se odnose na punolotne učinioce krivičnih dela protiv polne slobode, te pomoć i podrška koju društvo pruža žrtvama seksualnog nasilja.

1.1. Uticaj (seksualnog) morala na krivično pravo

Ukoliko se sagledaju prvi zakonski tekstovi koji su do danas sačuvani¹, vidljivo je da je krivično pravo oduvek reagovalo na seksualno nasilje, međutim, ono što je karakteristično za krivična dela protiv polne slobode, jeste činjenica da je dugo vremena osnovni problem bio postaviti granicu između dozvoljenog i kriminalnog. U

¹ Zbornici klinopisnog prava, poput Ur-Namuovog zakonika koji je donet oko 2100. godine pre nove ere ili Hamurabijevog zakonika donetog oko 1720. godine pre nove ere (Avramović, Stanimirović, 2010:77-79).

pogledu razgraničenja dozvoljenog i zabranjenog ponašanja, neophodno je sagledati odnos morala (preciznije: polnog morala²) i prava. Moral je dvostruko značajan u cilju sprečavanja vršenja seksualnih delikata. Sa jedne, vanpravne strane, seksualno nasilje je samo po sebi zlo i mimo normi krivičnog prava, te kao takvo, podložno je osudi od strane društvene zajednice. U navedenom smislu, čovek kao društveno biće svojim ponašanjem u seksualnoj sferi se mora kretati u okvirima očuvanja moralnih osećanja koja imaju društvenu vrednost, a u funkciji su zaštite i dostojanstva čoveka (Memedović, 1988:17). Sa druge - pravne strane, iako u pravu Republike Srbije nema više inkriminacija čiji je isključivi osnov zaštita seksualnog morala, seksualni moral i njegova zaštita i dalje imaju značajnu ulogu kao dodatni razlozi za inkriminisanje, za određivanje širine kriminalne zone, ili pak za primenu određenih inkriminacija (Stojanović, Delić, 2015:66). Budući da norme seksualnog morala, same po sebi, ne mogu biti objekt krivičnopravne zaštite³, u domaćoj literaturi se obično navodi da je grupni zaštitni objekt kod krivičnih dela protiv polne slobode - *pravo na seksualno samoopredeljenje* (Delić, 2014:37).

1.2. Normativni aspekt

Tradicionalno, kada je reč o krivičnim delima koja spadaju u grupu tzv. seksualnih delikata, krivično delo silovanja zauzima centralno mesto, kao najteže krivično delo iz navedene grupe krivičnih dela. U važećem KZ RS, glavom XVIII su obuhvaćena navedena krivična dela, a zakonodavac ih je nazvao krivičnim delima protiv polne slobode. Pored krivičnog dela silovanja, propisan je i niz drugih krivičnih dela kojima se štiti pravo na seksualno samoopredeljenje.⁴ Posmatrajući uporedno zakonodavstvo, krivično delo silovanja je inkriminisano u svim zakonicima i upravo zbog toga, ono spada u grupu krivičnih dela koja se označavaju kao *mala in se*.

Zakonska definicija silovanja, koja glasi: "*Ko prinudi drugog na obljubu ili sa njom izjednačen čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest*

² O seksualnom moralu na primer, F. von List kaže: "da je to apsolutna i nepromenljiva pojava, a da je promenama jedino podložan stav države prema potrebi inkriminisanja moralnih povreda". Slično navedenom, T. Živanović navodi da polni moral "obuhvata predstave društva o dopuštenom držanju u polnom pogledu praćene osećanjima moralne vrednosti" (cit. prema: Memedović, 2015:10).

³ Na ovo razgraničenje, u domaćoj literaturi je ukazivano i mnogo ranije. Vid. npr: M. Čubinski (1934), *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika*. Beograd:Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon Beograd, str. 461.

⁴ Pored krivičnog dela Silovanja (čl. 178) i krivičnog dela Nedoovoljene polne radnje (čl. 182), a koja predstavljaju predmet ovog rada, zakonodavac je u okviru glave XVIII propisao i sledeća krivična dela: Obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179), Obljuba sa detetom (čl. 180), Obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181), Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (čl. 183), Posredovanje u vršenju prostitucije (čl. 184), Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (čl. 185), Navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 185a), Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (čl. 185b). U pogledu pobrojanih krivičnih dela, vid. više npr. Stojanović, Z. (2012) *Komentar krivičnog zakonika*, Beograd: Službeni glasnik; Delić, N. (2014) *Nova rešenja u posebnom delu Krivičnog zakonika Srbije*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

godina"⁵ otvara niz pitanja koja mogu biti problematična u praksi, poput pitanja definisanja obljube i sa njom izjednačenog čina, elementa prinude (sile ili pretnje) odnosno njenog intenziteta i sl. Ne ulazeći u dublju analizu ovih elemenata, smatramo da je podjednako važno (ako ne i važnije) ukazati na regulativu u ovoj oblasti, koja je doneta na nivou Saveta Evrope, a koja bi prilikom nekih narednih izmena nacionalnog krivičnog zakonodavstva, mogla imati i nužne konsekvence na (re)definisanje pojedinih krivičnih dela iz grupe krivičnih dela protiv polne slobode.

Na nivou Saveta Evrope, 11. maja 2011. godine, doneta je Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i domaćeg nasilja (CETS No.210) - tzv. Istanbulska konvencija⁶ koju je do sada ratifikovala 21 članica Saveta Evrope. Republika Srbija je navedenu konvenciju potpisala 4. aprila 2012. godine, a Narodna skupština je 31. oktobra 2013. godine usvojila Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.⁷

Kada je reč o seksualnom nasilju (uključujući silovanje), čl. 36 Istanbulske konvencije decidno predviđa sledeće obaveze za države potpisnice:

1. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da sledeći vidovi namernog ponašanja budu inkriminirani:

a) vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog, odnosno njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno predmeta;

b) druge seksualne radnje sa licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka;

c) navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka.

2. Pristanak mora da bude dobrovoljan i nastao kao ishod slobodne volje lica procenjene u kontekstu datih okolnosti.

3. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da se odredbe iz stava 1. ovog člana, takođe, primenjuju na dela učinjena nad bivšim, odnosno sadašnjim supružnicama ili partnerkama u skladu sa domaćim propisima.

Strogim tumačenjem citiranog teksta Istanbulske konvencije, proizlazi da je radnja (odnosno način) izvršenja krivičnog dela silovanja znatno proširena, jer je jasno propisano da penetracija seksualne prirode može biti učinjena korišćenjem "bilo kog dela tela, odnosno predmeta". Ovo dovodi u pitanje razgraničenje krivičnog dela silovanja iz čl. 178 KZ RS i krivičnog dela nedozvoljene polne radnje iz čl. 182 KZ RS.

⁵ čl. 178 st. 1 KZ RS

⁶ Tekst konvencije je dostupan na zvaničnom sajtu Saveta Evrope:

<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>, stranici pristupljeno: 21.5.2016. godine.

⁷ Zakon je objavljen u Službenom glasniku RS - Međunarodni ugovori, broj 12/13.

Definišući nedozvoljene polne radnje, zakonodavac ih dovodi u vezu sa krivičnim delima iz čl. 178 do čl. 181 KZ RS (odnosno sa sledećim krivičnim delima: silovanje, obljava nad nemoćnim licem, obljava sa detetom i obljava zloupotrebom položaja) s tim da je jedina razlika u tome što je umesto obljuje ili sa njom izjednačenog čina, radnja izvršenja *neka druga polna radnja*.⁸ Nekom drugom polnom radnjom, više se ne bi mogla smatrati penetracija predmetom u vaginalni ili analni otvor, već bi se takva penetracija, u kontekstu Istanbulske konvencije, imala smatrati sa *obljubom izjednačenim činom*, odnosno takvom radnjom bi bili ostvareni svi bitni elementi bića krivičnog dela silovanja iz čl. 178 KZ RS.⁹

Pored navedenog razgraničenja, u praksi može biti sporna i primena odredbe iz čl. 36 st. 1 tač. 3 Konvencije, kojom je propisano da se država obavezuje da inkriminiše i "*navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji*". Budući da ovakvo ponašanje nije kažnjivo prema važećim odredbama KZ RS, u nekim narednim izmenama, trebalo bi uvesti i takvu inkriminaciju.¹⁰ Ovakvo rešenje bi moglo biti kritičkivano jer, ukoliko se sagledaju opšte odredbe krivičnog zakonodavstva, kao oblik saučesništva nije predviđena mogućnost kažnjavanja za "*navođenje drugog na pokušaj*". Jedina sličnost, uočava se sa podstrekavanjem, kod koga je kažnjivo "*umišljajno podstrekavanje na izvršenje krivičnog dela*".¹¹ Naravno, uz znatnu razliku između pokušaja i izvršenja.

2. PODACI O SEKSUALNOM NASILJU U REPUBLICI SRBIJI

2.1. Statistički pregled prijavljenog i presuđenog kriminaliteta za period 2010-2014. godine

Republički zavod za statistiku - RZS, sredinom jula meseca 2015. godine, objavio je saopštenja, odnosno predstavio podatke o kriminalitetu punoletnih učinilaca krivičnih dela, kojom analizom su obuhvaćeni i podaci o krivičnim delima protiv polne slobode za period od pet godina (*2010 - 2014. godine*).

Prijavljeni kriminalitet: Krivična dela protiv polne slobode, procentualno posmatrano, i u Republici Srbiji učestvuju veoma nisko u strukturi kriminaliteta sa oko 0,5% u odnosu na ukupan broj podnetih krivičnih prijava, ili sa oko 0,7% kada je reč o licima koja su optužena za izvršenje nekog od krivičnih dela protiv polne slobode. Najveći broj prijavljenih seksualnih delikata, odnosno nekog od krivičnih dela protiv polne slobode, bio je 2011. godine i iznosio je ukupno 414 podnetih krivičnih prijava (0,5% u odnosu na sva prijavljena krivična dela 2011. godine) dok je najmanji broj prijava bio 2014. godine, odnosno ukupno 252 podnete krivične

⁸ čl. 182 KZ RS

⁹ Suprotno, npr: Stojanović, Delić, 2015: 84-85.

¹⁰ Slično je učinjeno 2009. godine, prilikom izmena KZ RS, kada je propisano novo krivično delo - navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama (vid. čl. 185a KZ RS).

¹¹ čl. 34 KZ RS

prijave (0,4% u odnosu na sva prijavljena krivična dela 2014. godine).¹² Ukoliko se u kontekst posmatranja stave pojedina krivična dela iz grupe krivičnih dela koja su u KZ RS označena kao krivična dela protiv polne slobode, primetno je da krivično delo silovanja, iako centralno u ovoj grupi, nije ujedno i najčešće vršeno krivično delo. U 2014. godini, od ukupnog broja podnetih krivičnih prijava protiv punoletnih lica za vršenje nekog od krivičnih dela protiv polne slobode, nešto manje od 24% je podneto za vršenje krivičnog dela silovanja (od 252 krivične prijave, 60 se odnosi na navedeno krivično delo) dok je najveći broj krivičnih prijava - 119, podneto zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršen neki od oblika krivičnog dela nedozvoljene polne radnje, što procentualno čini 47%.

Presuđeni kriminalitet: Kada se posmatra presuđeni kriminalitet u određenom periodu, primetno je da je ukupan broj osuda znatno niži u odnosu na ukupan broj optuženja. Ova karakteristika, uočljiva je kod svih krivičnih dela i može se reći da je to logičan sled, budući da deo krivičnih prijava (kojih ujedno bude i najviše) bude odbačen, deo je podnet protiv NN lica, koja nikada ne budu otkrivena, a u nekim slučajevima, bilo da se radi o krivičnim prijavama ili optuženjima, dolazi do zastarelosti ili jednostavno ne bude dovoljno dokaza iz kojih bi se mogao izvesti zaključak da je određeno lice izvršilo krivično delo koje mu je stavljeno na teret.

Najveći broj osuđenih lica - 244, za neko od krivičnih dela protiv polne slobode, bio je 2012. godine, dok je taj broj bio najmanji 2010. godine, kada je osuđeno ukupno 164. lica. U poslednjoj posmatranoj godini (2014.), kao najčešća sankcija, izricana je kazna zatvora - u 183 slučajeva, zatim uslovna osuda - u 47 slučajeva, novčana kazna - u 10 slučajeva, vaspitna mera u jednom slučaju, dok je samo jedno lice oglašeno krivim, a oslobođeno od kazne. Zanimljivo je istaći da je za krivično delo silovanja, kao najteže krivično delo protiv polne slobode, od ukupno 73 osuda, u čak 70 slučajeva sud izrekao kaznu zatvora, u dva slučaja uslovnu osudu, a samo u jednom slučaju vaspitnu meru.

2.2. Komparacija kriminaliteta

Na početku prošlog veka velikan američke i svetske kriminologije Sheldon Glueck, dao je snažan podsticaj komparativnom proučavanju zločina tvrdeći da bez njega nema ni razumevanja sličnosti i razlika u delovanju činilaca koji vode u zločin, a ni sagledavanja prediktivnih faktora i efekata preventivnih i tretmanskih programa (prema: Ignjatović, 2013:1). Čini se da od tada, modernu kriminologiju ne možemo zamisliti bez primene komparativnog metoda. Za razliku od nekih ranijih perioda, kada je pristup određenim podacima o kriminalitetu (pogotovo podacima izvan matiče države istraživača) bio ograničen ili gotovo nemoguć, poslednjih decenija ova problematika je relativizovana, budući da države učestvuju u projektima kojima je upravo cilj da se, kroz dostupnost podataka i komparativnu analizu, lakše sagledaju podaci o stanju kriminaliteta. Ukoliko se posmatraju evropske države,

¹² http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/80/71/SK12_192_srb-punoletni-2014.pdf, stranici pristupljeno 25.7.2015. godine.

najkompletnija publikacija koja omogućava uvid u stanje kriminaliteta jeste Evropski izvornik o kriminalitetu i statistici krivičnog pravosuđa - *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* (u nastavku: Evropski izvornik).¹³ U poslednjem, petom izdanju Evropskog izvornika, koji je objavljen 2014. godine, obuhvaćeni su podaci za većinu evropskih država, a posmatrani period je od 2007-2011. godine.¹⁴

Kada je reč o seksualnim deliktima, u Evropskom izvorniku su podeljeni na tri celine i to: *seksualni napadi* (u KZ RS su to inkriminacije iz čl. 181 - obljuba zloupotrebom položaja i čl. 182 - nedozvoljene polne radnje) zatim *silovanje* (u KZ RS inkriminacija iz čl. 178 - silovanje) i najzađ *seksualna zloupotreba dece* (u KZ RS inkriminacije iz čl. 180 - obljuba sa detetom i čl. 185a - navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama). Imajući u vidu predmet rada, biće analizirani podaci za seksualne napade i silovanje.¹⁵

Podaci o izvršenim krivičnim delima: Ukoliko se posmatra ukupan broj izvršenih krivičnih dela na 100.000 stanovnika, primetno je da u periodu od 2007-2011. godine ne postoje veća odstupanja, odnosno srednja stopa kod seksualnih napada iznosi 31-33, dok kod silovanja stopa iznosi 11-12, u zavisnosti od posmatrane godine. *Seksualni napadi* - u poslednjoj posmatranoj godini, najviša stopa je zabeležena na Islandu - 89, dok su najniže stope zabeležene u Albaniji i Jermeniji - 2. Zemlje sa najvišom stopom (preko 50) su skandinavske zemlje, zatim Belgija, Francuska, Švajcarska i Velika Britanija (Engleska i Vels, Irska i Škotska) dok su države sa nižom stopom, pored Albanije i Jermenije, Turska, Grčka, Poljska, Hrvatska, Kipar, Bugarska (ispod 10). Republika Srbija, sa stopom 7, spada među najniže u Evropi. *Silovanje* - najviša stopa, zabeležena je u Švedskoj - 69, dok su najniže, kao i u slučaju seksualnih napada, zabeležene u Jermeniji i Albaniji (ispod 1). U čak 12 država (Albanija, Austrija, Bugarska, Danska, Estonija, Rusija, Srbija i dr.) primetan je trend opadanja za +20%, dok je u 11 država (Kipar, Finska, Irska, Malta, Portugal i dr.) primetan trend porasta za +10%. Republika Srbija i u ovoj kategoriji, sa oko 1,1 u 2011. godini, spada u zemlje sa najnižom stopom vršenja krivičnog dela silovanja, sa trendom opadanja od 23% Ipak, važno je napomenuti da, iako je primetan trend opadanja vršenja silovanja, u periodu od 2007-2011. godine, u Republici Srbiji postoji porast vršenja seksualnih napada od 19%.

Stope prijavljenih učinilaca: Seksualni napadi - Srednja stopa u periodu od 2007-2011. godine iznosi oko 15,5. U poslednjoj posmatranoj godini, najviša stopa po

¹³ Poslednje izdanje Evropskog izvornika, dosuptno je na internet stranici: http://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/nEg1vtgIp/Final_Sourcebook_Bilgi.pdf, stranici pristupljeno: 28.5.2016. godine.

¹⁴ U 5. izdanju Evropskog izvornika, po prvi put su navedeni podaci i za Republiku Srbiju, što znatno olakšava komparativnu analizu podataka. U tom smislu, važno je napomenuti da, iako u 4. izdanju Evropskog izvornika, nema podataka o stanju kriminaliteta za Republiku Srbiju, komparativna analiza podataka je dostupna u monografiji *Komparacija krminaliteta i kaznene reakcije: Srbija-Evropa* (Ignjatović, 2013). Postojanje navedene monografije, omogućava lakšu komparaciju podataka za period od 2003-2007. godine.

¹⁵ Detaljni podaci i metodologiji, načinu prikupljanja podataka, te eventualnim specifičnostima pojedinih zakonodavstava, dostupni su u samom Evropskom izvorniku.

ovom kriterijumu je bila u Švajcarskoj (42,8) a najniža u Albaniji (1,7). Srbija sa stopom od 5,4 se ubraja u države sa najnižom stopom, pored Albanije, Bugarske i Poljske, dok Švajcarsku, Francusku i Finsku karakteriše visoka stopa. *Silovanje* - Srednja stopa u posmatranom periodu iznosi oko 4,9, a u poslednjoj posmatranoj godini najviša je bila u Austriji (14,3) a najniža u Gruziji (0,7). Kao i u slučaju seksualnih napada, zemlje sa visokom stopom su Švajcarska, Francuska i Finska. Srbija sa stopom od 1,2, ubraja se u države sa najnižom stopom, a u tu grupu spadaju i Slovačka, Slovenija, Hrvatska i Bugarska. Za Republiku Srbiju, karakterističan je trend opadanja i to kod seksualnih napada za 2%, a kod silovanja za čak 21%.

Stope osuđenih lica: Seksualni napadi - Srednja stopa osuđenih lica u periodu od 2007 - 2011. godine iznosi oko 5,2. Najviša stopa osuđenih lica u 2011. godini zabeležena je u Velikoj Britaniji (Engleska i Vels) - 10,6, a najniža u Albaniji - 0,7. Republika Srbija, sa stopom od 3,1 se ubraja u zemlje sa nižom stopom i po ovom kriterijumu, primetan je trend opadanja od 6%. *Silovanje* - Srednja stopa u posmatranom periodu iznosi 1,7, a u 2011. godini najviša stopa je zabeležena u Litvaniji (8,7) dok je najniža u Jermeniji (0,2). Republika Srbija, sa stopom od 0,9 i u ovom slučaju se ubraja u zemlje sa nižom stopom, sa приметnim trendom opadanja od 12%.

2.3. Pregled aktuelne sudske prakse

Savremeniji pristup koji je naš zakonodavac prihvatio, propisujući krivično delo silovanje iz čl. 178 KZ RS, uticao je na proširivanje kriminalne zone, kako u odnosu na pol učinioca i pasivnog subjekta, tako i u pogledu radnje izvršenja. U pokušaju da se preciznije odredi, na primeru radnje krivičnog dela silovanja, šta bi to mogao biti drugi "čin izjednačen sa obljubom", nije moguće dati sasvim pouzdan odgovor. Naime, teško je potpuno isključiti mogućnost da kao takve radnje budu smatrane i penetracije predmetima u polne organe žrtve ako su preduzete radi zadovoljavanja polnog nagona (iako zadovoljavanje polnog nagona nije obeležje zakonskog biča krivičnog dela silovanja). Kada bi ovakve radnje trebalo smatrati radnjom silovanja, a kada nedozvoljenom polnom radnjom, trebalo bi ceniti prema okolnostima konkretnog slučaja. Pri tome je neizbežno da se, uz objektivne kriterijume vezane za način polnog iskorišćavanja (okolnosti da li je ili nije došlo do penetracije, da li je nedozvoljena polna radnja preduzeta na telu žrtve ili njenim dodirivanjem i slično) i ustanovljenje odgovarajućeg umišljaja učinioca, utvrdi i jačina povređivanja zaštitnog objekta, tj. u kojoj je meri, u konkretnom slučaju žrtva bila polno iskorišćena (Mrvić-Petrović, 2006). Odgovor na navedena, kao i sva druga problemska pitanja, trebalo bi da da sudska praksa, a u nastavku će biti dat kratak pregled aktuelne sudske prakse.

Nepostojanje odbrambenih povreda na telu oštećenog lica, ne mora nužno značiti da su izostale *sila i pretnja*, odnosno da nisu ostvareni svi elementi koji su potrebni da bi se određeno ponašanje - radnja, moglo kvalifikovati kao silovanje ili neko drugo kažnjivo delo iz grupe krivičnih dela protiv polne slobode. Ovakav stav, zauzeo je i Apelacioni sud u Nišu:

"Po nalaženju Apelacionog suda neosnovani su žalbeni navodi branioca optuženog, da nepostojanje odbrambenih povreda na telu oštećene i optuženog ukazuje na to da je izostala kako prinuda na obljubu, odnosno kvalifikovana pretnja, tako i otpor oštećene koji je trebalo da bude stvaran i trajan, a ne prividan i simulovan, da bi se radilo o krivičnom delu silovanja. Naime, kod krivičnog dela silovanja upotreba sile radi vršenja obljube ne mora da bude takvog intenziteta da ostavi fizičke tragove u vidu telesnih povreda na telu žrtve, već je dovoljna sila takvog intenziteta kojom se i pored toga što ne ostavlja tragove, ipak savladava otpor oštećene, dok pretnja treba da bude takva da žrtva, na osnovu svih okolnosti u konkretnom slučaju, osnovano drži da je pretnja ozbiljna i da izvršilac može da je ostvari" (Apelacioni sud u Nišu, Kž - 2202/10).

Vrhovni sud Srbije je, rešavajući o žalbi izjavljenoj protiv presude Okružnog suda u Kraljevu Posl. br. K-77/05 od 13.11.2006. godine, a kada je reč o *sili i pretnji*, zauzeo sledeći stav:

"Upotrebljena sila radi izvršenja nasilne obljube ne mora uvek da bude takvog intenziteta da ostavi fizičke tragove u obliku telesnih povreda na telu oštećene, već je dovoljna sila kojom se i pored toga što ne ostavlja tragove ipak savladava otpor oštećene. Takođe, otpor oštećene je individualan i zavisi od različitih faktora, ali u svakom slučaju treba da se kreće u granicama fizičke snage žrtve i njenih konkretnih mogućnosti za odbranu. [...] Takođe, nedostatak spermatozoida u vaginalnom brisu oštećene i telesnih povreda na njenom telu, ne mora da bude dokaz kojim bi se doveo u sumnju iskaz oštećene da je optuženi nad njom izvršio obljubu" (Vrhovni sud Srbije, Kž - I 705/07).

Pretnja kod krivičnog dela silovanja se sastoji u stavljanju nekome u izgled zla koje će mu se dogoditi ako ne učini ono što se od njega zahteva, a pri tome ne mora postojati stvarna namera okrivljenog da to ostvari jer je dovoljno da onaj kome se pretilo shvata kao moguće. U tom pogledu, indikativna je i presuda Okružnog suda u Novom Sadu Posl. br. K-775/08 od 6.4.2009. godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Novom Sadu Posl. br. Kž-477/10 od 12.9.2010. godine, a u kojoj je okrivljeni prinudio na obljubu oštećenu upotrebom pretnje da će napasti na njeno telo, tako što je istoj rekao da će uzeti pištolj i da će je vezati lisicama, ukoliko se i dalje bude opirala, te je na taj način savladao oštećenu. Okrivljeni se, u konkretnom slučaju, žrtvi predstavio kao zaposleni u Ministarstvu, te je žrtva mogla opravdano da veruje da okrivljeni u stanu zaista poseduje pištolj i lisice. Iz obrazloženja:

"Ovo stoga što se pretnja upravo sastoji u stavljanju nekome u izgled zla koje će mu se dogoditi ako ne učini ono što se od njega zahteva, a pri tome ne mora postojati stvarna namera okrivljenog da to ostvari jer je dovoljno da onaj kome se pretilo shvata kao moguće. U konkretnom slučaju pretnja je bila usmena, sastojala se u pretnji pištoljem i lisicama koje oštećena nije videla, ali je mislila da ih okrivljeni zaista poseduje, imajući u vidu da je verovala da okrivljeni stvarno radi za Ministarstvo" (Okružni sud u Novom Sadu, K-775/08).

Kao problematično pitanje, u praksi se može javiti i *razgraničenje između pokušaja krivičnog dela silovanja i nedozvoljenih polnih radnji*. Krivično delo silovanje u pokušaju postoji u situaciji kada je jasno izražena volja okrivljenog

manifestovana kroz njegove postupke, sve postupke tokom izvršenja dela, iz kojih se jasno vidi njegova težnja da prinudi na obljubu oštećenu. Ovo razgraničenje, veoma je važno izvršiti u praksi, posebno imajući u vidu težinu dela, zaprećenu kaznu, ali i položaj žrtve u toku samog krivičnog postupka. U navedenom smislu, od koristi može biti i obrazloženje presude Višeg suda u Novom Sadu Posl. br. K-323/11 od 26.3.2012. godine:

"Razlika između nedozvoljenih polnih radnji i krivičnog dela silovanje u pokušaju u ovom slučaju je očigledna i to prema jasno izraženoj volji okrivljenog manifestovanoj kroz postupke, sve postupke tokom izvršenja krivičnog dela, iz kojih se jasno vidi njegova težnja da prinudi na obljubu oštećenu, a ne da se zadovolji samo pojedinim, nedozvoljenim polnim radnjama, jer je okrivljeni oštećenu protivno njenoj volji počeo da masira da bi ostvario fizički kontakt sa njom, potom je uhvatio u predelu kukova, a potom joj zadigao haljinu, pa je sprečen odustao i ponovo se vrativši, preskočivši prepreku u vidu zaključane kapije, dok je ona ležala seo na krevet i pokušao da strgne odeću sa nje, što dakle ukazuje na krajnji cilj, ne u vidu pojedinih polnih radnji, već konkretne, obljube" (Viši sud u Novom Sadu, K-323/11).

Lica sa posebnim potrebama, zbog određenih fizičkih ili psihičkih nedostataka, često nisu u stanju da pruže adekvatan otpor nasilju, a kao izvršioци uglavnom se javljaju osobe koje su bliske žrtvama. Presudom Višeg suda u Kraljevu Posl. br. 33/10 od 11.5.2010. godine, okrivljeni je osuđen za izvršenje krivičnog dela silovanja, a isto delo je izvršeno nad ženskom osobom, koja je bila fizički hendikepirana. Žrtva i učinilac su se poznavali ranije i bili su u prijateljskim odnosima. Iz obrazloženja presude:

"[...] Nakon što je odbio molbu oštećene da kuću napusti govoreći joj: "Neću da idem, ja moram da te jebem" a kada je oštećena, uplašena ovom pretnjom, pokušala da pobegne u drugu sobu i zbog svoje fizičke hendikepiranosti pala, prišao joj, govoreći da nema kuda da pobegne, uhvatio je rukama oko pojasa, podigao sa poda i bacio je na krevet, te koristeći svoju fizičku superiornost i prepast oštećene ovakvim njegovim ponašanjem zbog koga ona nije bila sposobna da pruži bilo kakav otpor, sa nje i sebe skinuo svu odeću i zatim nad njom izvršio obljubu" (Viši sud u Valjevu, K-33/10).

Presudom Višeg suda u Beogradu Posl. br. K-421/13 od 12.5.2014. godine, sud je optuženog oglasio krivim za izvršenje krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem iz čl. 179 KZ RS. U ovom primeru, okrivljeni je iskoristio zaostali duševni razvoj oštećene, usled koga oštećena nije bila sposobna za otpor tako što je:

"došao u kuću oštećene kada je ona u njoj bila sama pa je, nakon što su oboje skinuli odeću za sebe, na krevetu izvršio obljubu nad oštećenom tako što je svojim penisom penetrirao u vaginu oštećene i na taj način izvršio defloraciju oštećene, a posle izvršene obljube nad oštećenom se obukao i izašao iz njene kuće" (Viši sud u Beogradu, K-421/13).

U ova dva navedena primera, u kojima se kao žrtve pojavljuju lica sa posebnim potrebama, sud je izrekao minimalne kazne zatvora, u trajanju od po tri godine.

Budući da je, kako je već navedeno, praksi ostavljeno da određena ponašanja kvalifikuje kao nedozvoljene polne radnje, u aktuelnoj sudskoj praksi, neka od prepoznatih kažnjivih ponašanja su i: neželjno masiranje, nasilno skidanje garderobe i donjeg veša žrtve, dodirivanje žrtve prstima po vratu, zavlacenje ruku ispod majice žrtve, dodirivanje i maženje polnog organa žrtve, maženje i stiskanje grudi žrtve, neželjeno ljubljenje i lizanje, te grickanje određenih delova tela žrtve i dr. Naravno, ne treba ispustiti iz vida da je ova lista praktično neiscrpna i da se u praksi dešavaju i drugi načini vršenja nedozvoljenih polnih radnji.

3. POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA

Reagovanje društva na problem kriminalne viktimizacije uključuje više aspekata, od medijskog praćenja i obrade događaja, različitih kampanja vezanih za prevenciju kriminaliteta i kaznenu politiku, preko krivičnopravnog reagovanja i najzad do razvijanja mera podrške i pomoći žrtvama kriminaliteta, kako od strane vladinog sektora, tako i od strane nevladinih organizacija (Ignjatović, Simeunović-Patić, 2011:97).

Bilo koji oblik seksualnog nasilja, može proizvesti različite negativne posledice po žrtvu, od fizičkih povreda i oštećenja zdravlja različitog intenziteta, do narušavanja psihičke ravnoteže, ali i do stvaranja neželjenih situacija koje nastaju usled primarne i sekundarne viktimizacije. Potrebe žrtava, uključuju sve one odgovore kojima se saniraju ili ublažavaju pretrpljene povrede, gubici i traume kod viktimizovanih osoba, nadoknađuje šteta i sprečava njihova sekundarna, odnosno tercijarna viktimizacija. Žrtve silovanja proživljavaju intenzivnu traumu tokom izvršenja krivičnog dela, ali i u dugom periodu nakon njega, a posledice takvih trauma / poremećaja mogu biti i doživotne i najčešće se javljaju u obliku posttraumatskog stresnog poremećaja i depresije. Pored navedenih problema, javljaju se i problemi u vidu narušavanja samopouzdanja žrtve, njenog funkcionisanja na seksualnom planu kao i problemi u socijalnom prilagođavanju. Iako je žrtvama koje dolaze u kontakt sa policijom i pravosudnim organima potrebno da budu zaštićene od sekundarne viktimizacije tokom samog krivičnog postupka, njima su potrebne i emocionalna podrška, psihološka, psihoterapijska, medicinska i pravna pomoć (Ignjatović, Simeunović-Patić, 2011:100,108).

Nezadovoljstvo posledicama koje primarna i sekundarna viktimizacija imaju na žrtve bila je snažan pokretač za mobilizaciju pokreta za zaštitu žrtava širom sveta tokom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka. Feministički pokret je tokom 60-ih i 70-ih godina skrenuo značajnu pažnju na viktimitet u oblasti seksualnog nasilja i nasilja u porodici, kao i problem minimizovanja viktimizacije i okrivljavanja žrtava, da bi 80-ih godina došlo do ustanovljavanja nacionalnih službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u nekim zemljama. Ipak, angažovanje volontherskih, odnosno organizacija civilnog društva do danas je ostalo najvažniji činilac u obezbeđivanju konkretnih usluga pomoći i podrške žrtvama kriminaliteta u lokalnim zajednicama širom sveta. Tako i u evropskim zemljama većinu usluga žrtvama kriminaliteta pružaju službe koje vode nevladine, odnosno organizacije civilnog društva. To je

posebno slučaj sa službama koje pružaju usluge namenjene žrtvama različitih oblika rodno zasnovanog nasilja - posebno nasilja u porodici, seksualnog nasilja i trgovine ženama. Ove organizacije imaju prilično dugu tradiciju u vođenju skloništa za žene i SOS telefonskih linija za žrtve nasilja u porodici i žrtve seksualnog nasilja, kao i u pružanju drugih usluga žrtvama uključujući davanje pravnih saveta, obezbeđivanje medicinske pomoći i psihološkog savetovanja (Ignjatović, Simeunović-Patić, 2015:188-189).

Sa stanovišta zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije, najznačajniji međunarodni dokumenti su: Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, usvojena od strane Ujedinjenih nacija 1985. godine i Preporuka Evropskog foruma službi za pomoć žrtvama, a za navedene dokumente je zajedničko to da zahtevaju od država potpisinica da poboljšaju položaj žrtava u pet oblasti i to: *informisanje o postupku, dozvoljavanje da se čuje mišljenje žrtve, obezbeđivanje žrtvi pomoći i podrške tokom celog postupka, smanjivanje na minimum neprijatnosti i maksimalno povećanje bezbednosti žrtava, izbegavanje nepotrebnog odugovlačenja postupka* (Nikolić-Ristanović, 2003:4).

Direktiva Evropskog parlamenta i Saveta 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela, snagom pravno obavezujućeg dokumenta zahteva da žrtvama moraju biti dostupne besplatne usluge pomoći i podrške, od prvog trenutka i nezavisno od toga da li su formalno prijavile krivično delo, a države su obavezne da ohrabruju upućivanje žrtava na službe za pomoć i podršku od policije i drugih nadležnih organa koji prime prijavu. Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope Rec(2006)8 uspostavlja minimalne standarde koje treba da zadovolje službe za pomoć i podršku i to:

- da budu lako dostupne;
- da pružaju žrtvama besplatnu socijalnu, emocionalnu i drugu pomoć pre, za vreme i nakon istraga i postupaka pred sudom;
- da budu sasvim kompetentne za rad na problemima sa kojima se žrtva kojoj pomažu suočava;
- da pružaju informacije žrtvama o njihovim pravima i dostupnim službama;
- da, kada je to potrebno, upućuju žrtve na druge službe;
- da poštuju pravila o poverljivosti u vezi sa pružanjem pomoći.

Navedena preporuka, sugeriše državama i osnivanje specijalizovanih centara za pomoć žrtvama kriminaliteta (poput žrtava seksualnog nasilja i nasilja u porodici) i nacionalnih SOS telefonskih linija kojima se pozivi upućuju besplatno (Ignjatović, Simeunović-Patić, 2015:188-189).

U literaturi je prisutan i stav da inovativni modeli treba da budu mešovitoj karaktera, odnosno da se oslanjaju na pravne i vanpravne mehanizme, odnosno neformalne mehanizme i dobre prakse civilnog društva. Ovakvi modeli trebalo bi da omoguću da se žrtva oseća slobodnijom da podeli svoje emocije, odnosno da se čuje

njen glas, kako bi sam zločin bio rešen na najbolji moguć način, a učinilac adekvatno kažnjen. Kako bi žrtva bila što manje stigmatizovana i da bi se od nje dobio što bolji iskaz, neophodno je da postoji saradnja između centara koji pružaju zaštitu žrtvama i organa formalne socijalne kontrole (policije, tužilaštva i suda) budući da svoje "isповести" žrtve radije podele u ovakvim centrima, nego što prihvataju da detalje ispričaju organima formalne socijalne kontrole (Daly, 2011:II). Mimo centara, u pojedinim zemljama postoje i tzv. nezavisni savetnici za seksualno nasilje koji pomoć i podršku žrtvama pružaju na taj način što: pristupaju u sud / policiju, kako bi zajedno sa žrtvom dale podatke o izvršenom seksualnom nasilju; upućuju žrtve na savetovanje i u zdravstvene centre; objašnjavaju žrtvama na koji način funkcioniše sudski postupak; vode razgovore sa policijom i daju potrebna razjašnjenja, kako sama žrtva ne bi trpela sekundarnu / tercijarnu viktimizaciju kroz ponovljena ispitivanja (Sidhu, 2012:50).

Fondovi koji se obrazuju u većini evropskih zemalja, a koji služe upravo žrtvama nasilnih zločina, u koje se ubrajaju i žrtve seksualnog nasilja, veliki su pomak u pružanju pomoći žrtvama. Pored toga što se iz ovakvih fondova finansiraju različiti programi pomoći i podrške, iz istih se isplaćuje i jednokratna finansijska pomoć žrtvama nasilnih zločina, po olakšanom principu, odnosno bez potrebe upućivanja na parnicu radi ostvarivanja novčane naknade na ime pretrpljene nematerijalne štete. Usvajanjem Evropske konvencije o davanju nadoknade žrtvama nasilnih zločina iz 1983. godine, u okvirima Saveta Evrope, stvoreni su uslovi, ali i obaveza ugovornih strana (*potpisnica Konvencije*) da preduzmu neophodne korake za sprovođenje principa iznetih u uvodnom delu Konvencije, a koji se pre svega tiču isplate odštete žrtvama nasilnih zločina od strane države na čijoj su teritoriji takvi zločini učinjeni, a naročito kada učinilac nije identifikovan ili kada nema sredstava. Za položaj žrtve, a u kontekstu navedene Konvencije, od posebnog značaja je i odredba čl. 2, kojom je propisano sledeće:

1. Kada nadoknada nije u celosti dostupna iz drugih izvora, Država će doprineti plaćanju nadoknade:
 - onima koji su zadobili teške telesne povrede ili im je narušeno zdravlje kao direktna posledica namernog nasilnog zločina,
 - onima koji su zavisni od lica koja su preminula od posledica takvog zločina.
2. Nadoknada će biti dodeljena u gorepomenutim slučajevima čak i kada učinilac ne može biti gonjen ili kažnjen.

U okvirima Evropske Unije, doneta je i Direktiva Saveta EU vezana za nadoknadu štete žrtvama krivičnih dela iz 2004. godine, a kojoj je jedan od ciljeva i osnaživanje Evropske konvencije o davanju nadoknade žrtvama nasilnih zločina iz 1983. godine. Na osnovu ova dva dokumenta, mnoge članice EU su donele Zakone o novčanoj naknadi za žrtve nasilnih krivičnih dela, na osnovu koga su osnovani posebni

fondovi za pomoć žrtvama. Ovi fondovi, finansiraju se iz budžeta, a uslovi za dobijanje novčane naknade, regulisani su posebnim odredbama zakona.¹⁶

U Republici Srbiji, položaj i zaštita žrtava učesnika u krivičnom postupku, u osnovi je regulisan odredbama Zakonika o krivičnom postupku - ZKP¹⁷ i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica - ZOMUKD.¹⁸ Posmatrajući trenutno važeće propise u Republici Srbiji, pre svega odredbe ZKP, ali i ustaljenu praksu, u odnosu na postupanje suda u krivičnom postupku u pogledu imovinsko-pravnog zahteva, najveći problem je prikupljanje dokaza kojima bi se utvrdila visina štete u situaciji kada sud donosi osuđujuću presudu. Sledeći problem je problem mogućnosti ostvarivanja naknade štete od lica kojima nikakva imovina u vezi sa krivičnim delom nije mogla biti oduzeta (Sinanović, 2013:30). Budući da kod nas ne postoji zakon koji se isključivo bavi pitanjem naknade štete žrtvama krivičnih dela, praktičari sa pravom ukazuju da bi bilo dobro formirati fond iz ukupne imovine oduzete u skladu sa odredbama Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela.¹⁹

Iako Republika Srbija nije članica EU, smatramo da bi iskustva sadašnjih članica, u pogledu zakonske regulative, trebalo da iskoristi i, uz uvažavanje svojih unutrašnjih propisa, u skladu sa Ustavom i potvrđenim međunarodnim ugovorima, putem pravne translatacije preuzme određena zakonodavna rešenja drugih zemalja.

Kada je reč o nevladinom sektoru u Republici Srbiji, ustaljenu praksu davanja podrške žrtvama seksualnog nasilja, imaju Autonomni ženski centar, Incest trauma centar, Služba za žrtve kriminaliteta koja je osnovana pri Viktimološkom društvu Srbije i dr. Ove organizacije u praksi, pre svega, pružaju emocionalnu podršku žrtvama, te upućuju žrtve na druge službe i stručnjake koji žrtvi mogu pružiti medicinsku, pravnu ili neku drugu vrstu pomoći.

4. ZAKLJUČAK

Krivično delo silovanja, u svim zakonodavstima, predstavlja centralno krivično delo, ukoliko se posmatraju seksualni delikti. Poslednjih godina, proces redefinicije, odnosno prelazak sa tradicionalnog - restriktivnijeg, ka modernijem - ekstenzivnijem shvatanju, doprineo je nizu najrazličitijih rasprava, kako na polju krivičnopravnih nauka, tako i u drugim naučnim disciplinama. I mada se činilo da je proces redefinicije okončan, usvajanje Istanbulske konvencije iz 2011. godine, otvorilo je nova pitanja i nove dileme, koje bi u državama potpisnicama trebalo da dovedu do novih izmena nacionalnih krivičnih zakonodavstava.

¹⁶ Vid. npr. Zakon o novčanoj naknadi za žrtve nasilnih krivičnih dela Republike Slovenije - Zakon o odškodnini žrtvam kaznivih dejan, *Uradni list RS*, št. 101/05 in 86/10. U odeljku II, regulisani su formalni i materijalni uslovi za dobijanje novčane naknade.

¹⁷ *Službeni glasnik RS* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

¹⁸ *Službeni glasnik RS* br. 85/2005. O položaju žrtve u toku pretkrivičnog i krivičnog postupka u Republici Srbiji, vid. više: Ignjatović, Simeunović-Patić, 2015:192-203.

¹⁹ *Službeni glasnik RS* br. 32/2013.

Visoka tamna brojka, kod ovog oblika kriminaliteta, predstavljala je glavni "okidač" da brojni autori svoja istraživanja usmere upravo na istraživanje razloga zbog kojih određena lica ne prijavljuju da su bila žrtve nekog oblika seksualnog nasilja. Svojevrсна kombinacija straha i nepoverenja koja je prisutna kod žrtve - strah od osvete, reagovanja porodice, kao i način na koji postupa policija i predstavnici drugih državnih organa zaduženih za kontrolu kriminaliteta može potkopati poverenje žrtve u njihovu spremnost da reaguju efikasno, ali i njeno uverenje da ono što je pretrpela zaista konstituiše krivično delo silovanja (Ignjatović, Simeunović-Patić, 2011:59).

Saznanja do kojih se došlo u viktimologiji, a koja se tiču odnosa učinioca i žrtve, doprinela su da društvo stvori različite mehanizme kojima se reaguje kako na planu generalne, tako i na planu specijalne prevencije. Iako nijedan mehanizam, bez obzira koje se krivično delo sagledava, nije dovoljan da se iskoreni bilo koji oblik deliktne ponašanja, smanjenje broja i zaštita postojećih žrtava, svakako su rezultati kojima bi trebalo težiti i zbog čega bi trebalo nastaviti borbu protiv kriminaliteta i to kako kroz reagovanje same države i međunarodnih organizacija, tako i kroz reagovanje pojedinaca i organizacija nevladinog sektora.

Kratak prikaz sudske prakse, odnosno nekoliko presuda koje su poslednjih godina donete, indirektno pokazuju položaj žrtve u krivičnom postupku. Razgraničenje između krivičnog dela nedozvoljene polne radnje i krivičnog dela silovanja u pokušaju, veoma je važno za samu žrtvu. Dati primeri, pokazuju da se krivično delo silovanja često vrši na brutalan način, te da žrtva, usled nepostojanja adekvatne društvene reakcije, može biti stigamizovana. Predmet ovog rada nije bila analiza svih presuda ili određenog broja presuda pojedinih sudova na teritoriji Republike Srbije, te se na osnovu datih primera ne bi smeli zauzimati stavovi o kaznenoj politici u Republici Srbiji, odnosno o položaju žrtve u krivičnom postupku. Ipak, iz nekoliko datih primera, uočljivo je da sudovi i pored toga što su učinioci, uglavnom ranije osuđivana lica i pored toga što ne postoje olakšavajuće okolnosti, a dela se vrše veoma nasilno, uglavnom izriču kazne koje su bliže zakonskom minimumu. Sa druge strane, prezentovana praksa u bitnom ne odstupa, od ranije zauzetih stavova u viktimologiji.

U tom smislu, u narednim istraživanjima, kada je reč o Republici Srbiji, autori bi trebalo da dodatno istraže kaznenu politiku sudova, te položaj žrtve u toku samog postupka, jer bi se na taj način mogli izvesti određeni zaključci koji bi potencijalno mogli doprineti kako boljem položaju žrtve u toku samog krivičnog postupka, tako i predlaganju određenih aktivnosti na planu prevencije nastanka seksualnih delikata. Takođe, na planu regulative i direktne akcije država, trebalo bi doneti i Zakon o pomoći žrtvama kriminaliteta, te na osnovu takvog zakona osnovati državno telo i fond za žrtve, što bi predstavljalo *conditio sine qua non* razvoja službi za žrtve, za koje se pokazalo da često doprinose boljem "oporavku" žrtava seksualnog nasilja od bilo kog drugog vida društvene reakcije.

REFERENCE

Bibliografija:

- (1) Avramović, S., Stanimirović, V. (2010) *Uporedna pravna tradicija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (2) Čubinski, M. (1934) *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon Beograd.
- (3) Daly, K (2011) *Conventional and innovative justice responses to sexual violence*. Australia: Australian centre for the study of sexual assault.
- (4) Delić, N. (2014) *Nova rešenja u posebnom delu Krivičnog zakonika Srbije*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (5) Đorđević, Đ., Simeunović-Patić, B. (2015) *Maloletna lica kao žrtve krivičnih dela protiv polne slobode, Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (6) Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2015) *Viktimologija - opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (7) Ignjatović, Đ. (2013) *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija - Evropa*. Beograd: Pravni fakultet UN u Beogradu.
- (8) Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B. (2011) *Viktimologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (9) Memedović, N. (1988) *Krivično delo silovanja u jugoslovenskom pravu - doktorska disertacija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (10) Memedović, N. (2015) *Ogledi iz krivičnog prava*. Beograd: Dosije studio.
- (11) Mrvić-Petrović, N. (2006) *Radnja izvršenja krivičnog dela silovanja prema novim zakonskim rešenjima, Bilten Okružnog suda u Beogradu*, br. 72/06.
- (12) Nikolić-Ristanović, V. (2003) *Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa, Temida*, br. 1/2003, str. 3-10.
- (13) Sidhu, P. (2012) *Your rights, your body, your life: Sexual violence and the law: a young persons guide*, Haven Paddington.
- (14) Stojanović, Z. (2012) *Komentar krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
- (15) Stojanović, Z., Delić, N. (2015) *Krivično pravo - posebni deo*. Beograd: Pravna knjiga.

Propisi:

- (1) Deklaracija UN o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti iz 1985. godine.
- (2) Direktiva Saveta EU vezana za nadoknadu žrtvama krivičnih dela iz 2004. godine.
- (3) Konvencija Saveta Evrope o davanju nadoknade žrtvama nasilnih zločina iz 1983. godine.
- (4) Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i domaćeg nasilja (CETS No.210) od 11. maja 2011. godine.
- (5) Krivični zakonik Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
- (6) Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine.

- (7) Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.
- (8) Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.
- (9) Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik RS*, br. 32/2013

Sudska praksa:

- (1) Presuda Vrhovnog suda Srbije Posl. br. Kž. I 705/07 od 24.4.2007. godine.
- (2) Presuda Okružnog suda u Novom Sadu Posl. br. K-775/08 od 6.4.2009. godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Novom Sadu Posl. br. Kž-477/10 od 12.9.2010. godine
- (3) Presuda Višeg suda u Valjevu Posl. br. K-33/10 od 11.5.2010. godine.
- (4) Presuda Apelacionog suda u Nišu Posl. br. Kž-2202/10 od 30.6.2010. godine
- (5) Presuda Višeg suda u Novom Sadu Posl. br. K-323/11 od 26.3.2012. godine, koja je potvrđena presudom Apelacionog suda u Novom Sadu Posl. br. Kž-2232/12 od 3.12.2012. godine.
- (6) Presuda Višeg suda u Beogradu Posl. br. K-421/13 od 12.5.2014. godine.

Izvori sa interneta:

- (1) European Sourcebook - 5th Edition, dostupno na: http://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/nEg1vtgIp/Final_Sourcebook_Bilgi.pdf, stranici pristupljeno: 28.5.2016. godine.
- (2) Republički zavod za statistiku - Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2014, Saopštenje br. 192, godina LXV - dostupno na: http://webbrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/80/71/SK12_192_srb-punoletni-2014.pdf, stranici pristupljeno 25.7.2015. godine.

THE CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF SEXUAL VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Sexual violence in the Republic of Serbia, if we look at statistics, is not a big problem. Crimes against sexual freedom, in percentage terms, in the Republic of Serbia participating in the structure of a very low crime with a little less than 1%, compared to the total number of criminal charges for all crimes. Also, if we compare the Republic of Serbia with other European countries, it is clear that it is one of the countries with the lowest rate, as well as Turkey, Armenia, Croatian, Greek and Polish. The average rate per 100,000 population in the period 2007-2011. year is: for sexual assault (7) for rape (1.1). As in other countries, the problem with these offenses is in the high dark figure of crime. The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No.210) - Istanbul Convention, which was ratified by the Republic of Serbia, opens a series of questions on the plan of regulation. The current criminal legislation will have to be harmonized with that

Convention. The problem is particularly common in the demarcation of the criminal offense of Rape and the criminal offense of Prohibited Sexual Acts. Society reacts differently to sexual violence, and because the victims of this form of violence are a particularly weak group, they need a help. Help and support victims receive from the authorities of formal social control and from the non-governmental sector. These organizations in practice, above all, provide emotional support to victims, and refer victims to other services and professionals who can provide them medical, legal or other assistance. Unlike most European countries, the Republic of Serbia has not adopted the Victims of Crime Assistance Act. The Republic of Serbia must adopt that Law and on the basis of it to establish a state body and a fund for victims, which would be a conditio sine qua non of development services for the victims, which have shown that often contribute to a better "recovery" of victims of sexual violence from any other form of social reaction.

*KEY WORDS: sexual offenses / sexual violence / statistics /
jurisprudence / prevention*